

MƏSTURƏ SƏDAQƏT  
 BDU-nun Psixologiya  
 kafedrasının aspirantı  
 sedaghat.mastoreh@gmail.com

## İLK HAMILƏLİK DÖVRÜNDƏ ŞƏXSİYYƏTİN TƏSİRİ

**Açar sözlər:** qadın, hamiləlik dövrü, şəxsiyyət

**Ключевые слова:** женщина, период беременности, личность

**Key words:** women, pregnancy, personality

Ana olmaq arzusu yaşayış – ictimai və psixoloji təcrübələrdən qaynaqlanır. Hamiləliyə meyl qadınlaşma vəzifəsinin isbat olunmasına, daxili inkişafın dəqiq başa düşülməsinə və ya bədənə sahib olma meylinin göstəricisi ola bilər. Qadına məxsus etdiyimiz bu xüsusiyyətlər ata və ananın istəyinə bağlı olaraq uşaq sahib olma meyili və ya özünün ikinci doğumu üçün bir ümid işığıdır. Hamiləlik və doğum ictimai və bioloji hadisədir. Doğum gələcək həyatın inkişafı və konkret bir fərdin seçimidir. Əgər qadın hamiləliyin qarşısını alarsa, cəmiyyət məhv olar. Bu səbəbdən cəmiyyətin davamı üçün inamlı surətdə imkanlar yaradırlar. Ata olmaq da cəmiyyətin davamının bir amilidir ki, bu da bilavasitə ana və ya uşağın dünyaya gəlməsi ilə bağlılıq təşkil edir. Qadınlar məlumatsız bir səviyyədə təbiətlə bağlılıq yaradırlar [1, s.149].

Hamiləlik qadınları təbiətin fəaliyyətinə daha da yaxınlaşdırır. Bundan sonra uşaqlar təkə nəslin davamının təmin olunmasında deyil, hətta onlar böyük bir sərvətin yaranmasına xidmət edirlər. Qadınların istər bütün nəsil boyu, istərsə də ailə tərkibi cəhətdən uşağa sahib olma meyili və ya uşağın tərbiyyəsiylə yanaşı kişilərin iqtisadi və siyasi üstünlüyünün artmasına təsiri indiyədək də nəzərə çarpmaqdadır [1, s.168].

Hamiləlik ruhi arzu – mürəkkəb ictimai tay artırmadır. Nedolson (1978) izah edir ki sevginin güvvəsi haqqında nigaranlıq yaxud nəzər nöqtəsində olmaq sövqedicə səbəblərdən biri hesab olunur. Bəzi qadınlar inanırlarki heç kim onları sevmir və yalnız övladın olması sevgi və istəyin zəminidir [1, s.160].

Hamiləlik bir "hal" deyil, bu bir "prosesdir". Bu prosesdə embrionun dəyişməsiylə yanaşı tədricən əvvəlcədən təyin olunmuş proqrama uyğun olaraq inkişaf edir. Belə olduğu halda qadın çətinliklərə məruz qalır. Qadın eyni zamanda hamiləlik imkanlarının və bu imkanlar haqqında onda yaranan hisslərin təsiri altına düşür. 6 həftəlikdən başlayaraq zamanla bağlı sürətdə müntəzəm olaraq bədəndəki cismani dəyişikliklər və ya döş qəfəsinin böyüməsi qadında çətinliyin yaranmasına səbəb olur [2, s.368].

Bendik və Kelayn (1973) analıq baxışlarını (hamiləlik və ondan sonra sonrakı dövr) şəxsiyyətin diqqətinə layiq dəyişmə başlanğıcı kimi müzakirə etdilər. Bendikin mühüm formulunda, uşaqla bənzərlik yaratma və uşağın daxilinə "öz nizamı"nda eyni şey salır əsas ana şəxsiyyəti yenidən təşkilatçılıq sona çatır. Bendik ana və uşaq arasındakı rəhbərliyi şəxs arası proses sayır, ki hər iki tərəf üçün iz qoyur. Ananın davranışı və hissləri uşağa təsir edir, ana hamiləlik dövründə özündən razılıq göstərir yəni şəxsin hissləri öz istedadından, özü və onun hissi nə "yaxşı" yaxud "pis" ananı təşkil edir, o istedadla yerləşdirilir. Ondən sonra ana uşağdan və özündən təsviri bir-birinə alışımlı olurlar daxili və ruhi dəyişiklikləri anada və uşağda eyni zamanda yaradır [3, s.110].

Lif (1991) qeyd edir ki, hamilə olmaq adını əvvəlki halından fərqləndirir. Hamilə qadında məlumatsızlıq səviyyəsi məlumatlı olma sahəsinə güclü təsir göstərir. Bu, gerçək düşüncələrin təsiri altına düşmüş qadınlarda daha aydın görünür. Bu xəyalpərəstliyi gündəlik həyatından əldə etməsinə baxmayaraq, onların əsası hamilə qadının zehni məşğuliyyətini əks etdirir. Bu xəyalpərəstliyin mənşəyi uşaqlığın qaranlıq dərinliklərindəki xəyallardan və ya daxili aləmin dərinliklərindən yaranır [1, s.169].

Tarix və onun problemləri, № 3 2011

Hamiləlik psixoloji nöqteyi-nəzərindən “inkışafda böhran” hesab olunur. Çünki hamiləlik elə bir hissi mərhələdir ki, məsuliyyət və vacibliklə bağlı şəkildə analığa çatır. Hamiləlik həyatın digər hissi mərhələləri ilə müqayisə oluna bilər. Eriskon onu böhran mərhələləri adlandırır. Hamiləlikdəki böhran xaraktercə əvvəlki mərhələlərlə qarşılıqlı əkslik təşkil edir ki, bu prosesdə yeni çıxış yollarının tapılmasına yekun vurulur [4, s.67].

Həyatın bu mərhələdə, böhrana həll eləməyə üçün, şəxsiyyətin böyük təsiri var.

Şəxsiyyət insanlığın varlığının əsas hissələrindəndir. Şəxsiyyət varislik ( irsdən ) və mühitin hazırladığıdır. İnsan xüsusi irsi xüsusiyyətlərlə dünyaya gəlir və ondan sonra işi gücü öz ətraf mühiti ilə olacaq. Mühit şəxsiyyətin formalaşmasında əsas rolunu oynayır [5, s.122].

Bədənin konfigurasiyası dik yerimək, beynin quruluşu intellektin inkışafı, əllərin quruluşu alətlərdən istifadə etmək üçün imkan yaradır. Aydın məsələdir ki, heyvanlar mühitində insan övladının bu imkanları tam həyata keçirir. Lakin bununla belə o, məhz özünün bu xüsusiyyətləri ilə heyvanın balasından kəskin sürətdə fərqlənir [5, s.129].

Ümumiyyətlə, insan fərd kimi doğulur, cəmiyyətdə müəyyən sosial keyfiyyətlər kəsb edir və şəxsiyyətə çevrilir.

Sovet psixologiyasında şəxsiyyətin 50-dən çox tərifləri məlumdur. Şəxsiyyət haqqında hamı tərəfindən eyni dərəcədə qəbul edilən tərif olmasa da, müəlliflərin demək olar ki, hamısı şəxsiyyəti xarakterizə edərkən iki cəhətə xüsusi diqqət yetirirlər. Həmin cəhətlər aşağıdakılardan ibarətdir:

a) Məlumdur ki, insanın mahiyyəti öz gerçəkliyində ictimai münasibətlərin məcmusundan ibarətdir. Bütün ictimai münasibətlər sistemi qanunauyğun surətdə maddi nemətlər istehsalı üsulundan asılıdır. İstehsal prosesində insanlar maddi məhsullar, yaşayış vasitələri yaratmaqla kifayətlənmirlər. Onlar maddi nemətlər istehsal etməklə öz ictimai münasibətlərini də istehsal və təkrar istehsal edirlər [5, s.130].

Yəni cəmiyyət şəxsiyyət üçün sadəcə olaraq müəyyən bir xarici mühit deyildir. O, cəmiyyətin üzvü kimi ictimai münasibətlər sisteminə obyektiv surətdə daxil olur. Şəxsiyyətin motivləri, cəhdləri, yönəlişləri, adətləri, rəğbəti və nifrəti onun istehsala, mübadilə və istehlaka obyektiv münasibətlərinin necə olmasından və s. asılıdır. Bu prosesdə insanda müxtəlif sosial keyfiyyətlər formalaşır ki, onlar da sistemli xarakter daşıyır, insanın əməli və hərəkətlərində, intellektual, emosional, iradi və b. xassələrində ifadə olunur [5, s.130].

Şəxsiyyət ictimai proseslərə daxil olmaqla öz həyat şəraitini fəal surətdə dəyişməyə başlayır. O, münasibət subyektinə, şüurlu fəaliyyət subiyektinə çevrilir. Bu o deməkdir ki, şəxsiyyət ancaq şüur və mənlilik şüurunun yaranması ilə birlikdə əmələ gəlir. Şəxsiyyət mürəkkəb fenomendir. O, psixoloji baxımdan müxtəlif xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur [5, s.131].

Bildiyimiz kimi, insan fərd kimi anadan olur, daha sonra, yəni fəaliyyət gedişində şəxsiyyətə çevrilir. Bəzən “ şəxsiyyət ” və “ adam ” ( insan ) anlayışları arasında bərabərlik işarəsi qoyurlar. Bununla razılaşımaq çətindir. Çünki bu anlayışlar bir-birindən fərqlənir. “Şəxsiyyət”ə nisbətən “ adam ” (insan) anlayışının mənası genişdir. Bütün şəxsiyyətləri insan adlandırmaq bilərik. İnsanların hamısını isə şəxsiyyət adlandırmaq mümkün deyil. Psixologiyada şəxsiyyət ictimai – tarixi inkışafın məhsulu, ətraf gerçəkliyini dərk edərək dəyişdirən, müəyyən sosial funksiyaları yerinə yetirən, şüura və özünüdərk etmə qabiliyyətinə malik konkret canlı insan kimi nəzərdə tutulur. Lakin şəxsiyyət insan anlayışından fərqlənir [6, s.519].

Şəxsiyyətin sosioloji tədqiqinin başlanğıc nöqtəsi insanın fərdi xüsusiyyətləri deyil, daxil olduğu sosial sistem və burada onun yerinə yetirdiyi sosial funksiya və roldan ibarətdir [6, s.519].

Şəxsiyyət bizim hamımızın təsəvvür etdiyimiz və mənasını bilmədiyimiz və düz və ya yanlış, onu daima işlətdiyimiz lüğətlərdən bir dəstəsinin hissəsidir. Psixoloqlardan biri etiqadlıdır ki, biz “mən” lüğətindən istifadə etdiyimiz zaman, nə istədiyimizi və bu lüğətin nəyi göstərdiyini, dəqiq bilirik. Şəxsiyyətin mənası haqqında nisbətən yaxşı tanıma əldə etmişik. Mən lüğətini dilə axıcı etdiyiniz zaman, əslində özünüz haqqında bütün məlumatları bir lüğətdə xülasə edirsiniz: bağlılıqlar, nifrətliqlər, qorxular, güclü və zəif nöqtələrimiz kimi məlumatlar. Mən lüğəti işarə edir ki, hər kəs bir

Tarix və onun problemləri, № 3 2011

şəxs kimi və təkcə şəxsi və başqalarından fərqli göstərir. Bu asla bəlkədə təsəvvür. Edirsiz ki, şəxsiyyət bizim xaricdə müşahidə edilə biləcək xüsusiyyətlərimiz digərlərinin tərəfindən göstərilir. Buna əsasən insanın şəxsiyyətini, onun digərlərinə iz qoyduğu təsirinə əsasən demək olar; yəni nəzərdə tutulan şəxs necə nəzərə çarpır. Əgər mədəniyyətlərin və qədimi sözlər kitablarının, şəxsiyyətdən etdiyi tərəflərə diqqət etsək görürük ki, onlar öz təriflərində şəxsin təbiətinin müşahidə edilə biləcək tərəflərini, digərlərinin vasitəsi ilə, idrak olunan şəkildə işarə edirlər. Şəxsiyyətdən müxtəlif təriflər təqdim edildilər. Karl Racerz şəxsiyyəti, şəxsin qarşılıqlı əlaqəsinin mahiyyətini dünya ilə təyin edən daxili “ bir şey ” bilir. Erikson şəxsiyyəti, şəxsin həyatının mərhələlərində psixoloji böhranların nəticələrindən aslı bilir. Corc Kuli şəxsiyyəti şəxsin həyatın təcrübələrinə mənə verməkdə yeganə yolu tərif edir. Bandora şəxsiyyəti şəxsin rəftar və mövqeni daimi şəkildə bir birinə təsir edən mürəkkəb numunə təsəvvür edir. Kətel şəxsiyyətin nüvəsinin on altı xəttədən təşkil edilmiş bilir [7, s.120].

Prof. A. Şükürov yazır : “ Fərd həmişə çoxlardan biridir. Fərd anlayışında insan xüsusi, yaxud yeganə olan xassəsi əks olunmur. Ona görə də öz məzmununa görə çox kasıbdır, lakin həcminə görə o qədər də zəngindir, çünki hər bir insan – fərddir ” [8, s.333].

Prof. N. M. Kazımov “ şəxsiyyət ” məfhumunun “ şəxs ” məfhumu ilə qarışdırmamağı, eyniləşdirməməyi məsləhət görür. Professorun fikrincə, “ Şəxs bioloji və sosioloji xüsusiyyətlərin məcmusudur. Şəxsiyyət isə adamın malik olduğu yalnız sosioloji keyfiyyətlərin birliyi. Bu keyfiyyətlər təbii və ictimai amillərin, habelə tərbiyəvi təsirlərin sayəsində təşəkkül tapır və inkişaf edir ” [9, s52].

Prof. B. A. Əhmədovun qənaətləri də maraqlıdır. O göstərir : “adam” bioloji ( orqanizmin xüsusi quruluşa malik olması, ayaq üstündə gəzmək, əllərə malik olmaq və s.) və sosial amillərin vəhdətindən ibarət olan bir varlıqdır. Bioloji cəhət adamı öz əcdadı olan heyvana yaxınlaşdırdığı halda, sosioloji cəhət onu heyvandan uzaqlaşdırır [10, s.62].

“ Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti ”ndə şəxsiyyət termini aşağıdakı şəkildə açıqlanır : “ öz xarakteri, əxlaq, cəmiyyətdə mövqeyi və s. baxımından insan, şəxs, sima ” [11, c.4, s.519].

Həmin lüğətdə şəxsiyyət sifət kimi belə səciyyələndirilmişdir : “ Şəxsiyyət bir şəxsə xas olub onun fərdiyyətini müəyyən edən xüsusiyyətlərin məcmusu ”dur [11, c.4, s.519].

“Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası” nda şəxsiyyət adı və elmi termin kimi verilir. Diqqət yetirək: Şəxsiyyət: 1) münasibətlərin və şüurlu fəaliyyətin subyektini kimi insan fərdini; yaxud 2) Hər hansı bir cəmiyyətin və ya birliyin üzvü kimi fərdi səciyyələndirən sosial əhəmiyyətli xassələrin sabit sistemini bildirir [6.c.10, s.518].

Professorlar Ə.S. Bayramov və Ə.Ə. Əlizadənin mövqeləri də belədir ki, “ şəxsiyyət ancaq şüur və mənlilik şüurunun yaranması ilə birlikdə əmələ gəlir ” [12, s.107].

Prof. Ə.X.Paşayev və F.A.Rüstəmovun gəldikləri qənaət belədir ki, əslində “ Müasir pedaqogika şəxsiyyətə bir tam, psixi sistem kimi baxır. Burada bioloji və sosioloji xüsusiyyətlər ayrılmazdır. Şəxsiyyət ictimai həyatın məhsulu olmaqla, həm də canlı orqanizmdir. Şəxsiyyətin bütün tərəfləri yalnız fəaliyyətdə və başqa adamlarla ünsiyyətdə təzahür edir ” [12, s.79].

Hər bir şəxsiyyət özünəməxsus struktura və element tərkibinə malikdir. Fərdin psixi prosesləri, fərdi xüsusiyyətləri, oynadığı sosial rol, bu strukturu təşkil edir. Şəxsiyyətin sosial statusu onun ictimai münasibətlər sistemindəki, rolu ilə, və sosial vəzifələri icra etməsi, öz fəaliyyətinin mahiyyətini anlayaraq onu qiymətləndirməsi ilə müəyyən olunur. Şəxsiyyətin sosial fəaliyyəti fərdin sosiallaşmasına kömək göstərir, nəticədə şəxsiyyət formalaşmağa başlayır. Fəlsəfə elmləri doktoru, professor V.Ə. Paşayevin qənaətinə, “sosiallaşma fərdin müəyyən bilik sistemində yiyələnməsindən, onun əsasında cəmiyyətin sosialtəcrübəsini mənimsəyərək mövcud cəmiyyətin həyat fəaliyyəti üsuluna uyğun hərəkət etməsindən ibarətdir. Beləliklə də həm tarixi inkişaf nöqtəyi-nəzərindən, həm də otnogenez baxımından şəxsiyyət fərdin sosiallaşmasının nəticəsidir ” [12, s.480].

Ümumiyyətlə, müzakirə etmiş nəzəriyyələr və təqdim edilmiş simvolların əsasında bir nəticəyə gəlmək olar ki, hamiləlik dövrə şəxsiyyət böyük rol oynayır.

Tarix və onun problemləri, № 3 2011

### Ədəbiyyat siyahısı :

1. Lif P. Self-consistency: A theory of personality. New York: Island Press. ,1991, s144-168.
2. Ven J. Self-disclosure: An experimental analysis of the transparent self. New York: Wiley-Interscience. 1991, s71-467
3. Bendik B & Klain M. Self-direction. The Encyclopedia of Informal Education. Retrieved November, 2004, from <http://www.infed.org/biblio/b-selfdr.htm> , 1973, 110-143 .
4. Nadelson J.S. Life stress, social support and anxiety in mid and late pregnancy among low income women. Nurse – Health, oct, 12 (5 ), 1988, s7-281.
5. Bayramov Ə.S. Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya, Bakı, 1989, 540s.
6. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, 10 cilddə, X cild, Bakı, 1987, s518-519
7. Şamlı S. Şəxsiyyət nəzəriyyələri, Tehran, 2002, s 142.
8. Şükürov A. Fəlsəfə, Bakı, Elm: 1997, s382.
9. Kazımov N.M, Həşimov Ə.Ş. Pedaqogika, Bakı, Maarif: 1996, s416.
10. Ağayev Ə. Azərbaycan maarifçərvərləri şəxsiyyət haqqında, Bakı, maarif: 1978, s53.
11. Azərbaycan dilinin izahlı lüğət, 4 cildə, IV cild, Bakı, Elm: 1987, s542.
12. Bayramov Ə.S, Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya, Ali məktəb üçün dərslik, Bakı, Maarif: 1989, s540.

**МАСТУРА САДАГАТ**  
аспирант кафедры Психологии БГУ  
[sedaghat.mastoreh@gmail.com](mailto:sedaghat.mastoreh@gmail.com)

### Во время первой беременности, влияние личности

Желание быть матерью возникает из общественно-бытового и психологического опыта. Беременность с психологической точки зрения, рассматривается как, "кризис в развитии". На решение кризиса на данном этапе жизни большое влияние оказывает личность. Мотивы, попытки, направленность, привычки, преклонение и ненависть личности зависит от её объективного отношения к производству, обмену и потреблению т.д..

**MASTOOREH SEDAGHAT**  
BDU's PhD student  
[sedaghat.mastoreh@gmail.com](mailto:sedaghat.mastoreh@gmail.com)

### During the first pregnancy, the influence of personality

The wish of being a mother originates from social and psychological experiences. psychological point of view Pregnancy is "development crisis". At this stage of life, to solve the crisis, the personality has a big influence. **Personality is dependent on** the motives , attempts, traditions, hate , exchange and consumption and how the relations between the objective and etc..

*Rəyçilər: p.e.d. prof, G.Qurbanova, t.e.d. Mikayılov N.M.*

*Bakı Dövlət Universitetinin «Psixologiya» kafedrasının 04 aprel 2011-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 14)*